

УДК 342.9

ПРИНЦИПИ ПРОВАДЖЕННЯ ПО ВИКОНАННЮ ПОСТАНОВ ПРО НАКЛАДЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ

THE PROCEEDINGS PRINCIPLES OF DECISIONS EXECUTION CONCERNING IMPOSITION OF ADMINISTRATIVE PENALTIES

Лівар Ю.О.,
здобувач

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Статтю присвячено висвітленню принципів провадження по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень. Доводиться, що значна частина принципів провадження по справах про адміністративні правопорушення не властива провадженню по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень. Виділяються принципи, що властиві лише для останнього.

Ключові слова: адміністративне провадження, принципи провадження, провадження по справах про адміністративні правопорушення, провадження по виконанню постанов про накладення адміністративного стягнення.

Статья посвящена освещению принципов производства по исполнению постановлений о наложении административных взысканий. Доказывается, что значительная часть принципов производства по делам об административных правонарушениях не свойственна производству по исполнению постановлений о наложении административных взысканий. Выделяются принципы, свойственные только последнему.

Ключевые слова: административное производство, принципы производства, производство по делам об административных правонарушениях, производство по исполнению постановлений о наложении административных взысканий.

The article is devoted to highlighting principles of proceedings of decisions execution concerning imposition of administrative penalties. It is proved that major part of proceeding principles in cases of administrative offences is not characteristic for proceeding of decisions execution concerning imposition of administrative penalties. The principles characteristic only for last one are singled out.

Key words: administrative proceeding, proceeding principles, proceeding in cases of administrative offences, proceeding of decisions execution concerning imposition of administrative penalty.

Актуальність теми. Важливою характеристикою усіх адміністративно-юрисдикційних проваджень, у тому числі й тих, що у сукупності утворюють адміністративно-деліктний процес, є принципи, на підставі яких вони здійснюються. Основну увагу вчених у цьому аспекті привертають принципи провадження по справах про адміністративні правопорушення, що є цілком зрозумілим. Але складовою провадження по справах про адміністративні правопорушення часто вважають провадження по виконанню постанов про накладення адміністративних

стягнень, а відтак всі принципи першого мають бути властивими і для другого.

В цілому питання принципів провадження по справах про адміністративні правопорушення досить добре висвітлене у науковій літературі. Проте слід звернути увагу на той факт, що значна частина принципів, які вважаються властивими провадженню по справах про адміністративні правопорушення, не є властивими провадженню по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень. Відтак постає проблема виявлення принципів, на яких

має бути побудоване провадження по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень.

Як відомо, саме слово «принцип» походить від латинського «*principium*» і розуміється як «основа» чи «першооснова» [1, с. 538]. На загальнонауковому рівні принцип – це першооснова, підстава, аксіома, постулат, передумова знання, керівна ідея, центральне поняття, ланка, яка пов'язує поняття, відправний пункт пояснення, основоположне теоретичне знання, вираження необхідності або закону явищ, одна з логічних функцій закону, внутрішнє переконання людини і погляд на речі [2, с. 12].

В юридичній науці питанням принципів присвячено досить велику кількість наукових праць. При цьому, як правило, виділяється два основних напрями у дослідженні принципів у праві. По-перше, це питання принципів права як таких, по-друге – принципів, властивих різноманітним видам правової діяльності. Попри важливість проблеми визначення принципів права, для нашого дослідження більший інтерес становлять точки зору стосовно принципів правової діяльності, насамперед, принципів юридичного процесу.

На думку В.М. Горшенєва, принципи процесуальної діяльності «виступають як основоположні або керівні ідеї», «служать своєрідними орієнтирами, дотримання яких забезпечує нормальне і єдине здійснення традиційних і нетрадиційних юридичних процесів» [3, с. 154]. Це положення, сформульоване в рамках загальної теорії юридичного процесу, фактично стало відправним для дослідників самих різних видів юридичних процесів, в тому числі й в адміністративному праві.

Можна навести думку О.В. Фатхутдінової стосовно того, що «принцип для процесу – це те саме, що і принцип для права. Він може розглядатись як: чинник, що визначає зміст і різновид процесу; чинник, що визначає єдність процесу; чинник, рівень реалізації якого є показником правового стану» [4, с. 19].

Що стосується принципів провадження у справах про адміністративні правопорушення, то вони розглядаються у літературі і з позицій принципів адміністративної відповідальності, і з позицій принципів адміністративно-юрисдикційної діяльності, і безпосередньо стосовно даного провадження.

Так, на думку О.Г. Стрельченко, принципи адміністративної відповідальності – це основні положення, закріплені в Конституції та інших законах України, на яких базується порядок притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності. До принципів адміністративної відповідальності належать: верховенство права, законності, доцільності, обґрунтованості, невідворотності, своєчасності, справедливості, гуманізму, індивідуалізації покарання, відповідності провини і покарання тощо [5, с. 318].

М.М. Тищенко вважає, що адміністративно-юрисдикційна діяльність ґрунтується на певних принципах, які дають змогу відобразити специфіку об'єднання в ній рис виконавчо-розпорядчої діяльності та правосуддя в адміністративних справах. Такими принципами є законність, професіоналізм, захист інтересів

держави і особи, об'єктивна істина, змагальність, офіційність, економічність та ін. [6, с. 216].

На думку О.М. Миколенка, до принципів провадження в справах про адміністративні правопорушення відносять: принцип змагальності, принцип охорони, принцип національної мови, принцип публічності, принцип диспозитивності, принцип усності провадження [7, с. 140–141].

Найбільш детально принципи провадження по справах про адміністративні правопорушення були досліджені у роботі М.О. Ктиторова, який виокремлює такі логічно пов'язані між собою види принципів провадження у справах про адміністративні правопорушення:

– залежно від джерела нормативного закріплення: а) конституційні принципи провадження у справах про адміністративні правопорушення (верховенство права, законність, гуманізм, рівноправність); б) принципи, що закріплені в інших нормативно-правових актах, зокрема КАСУ (безсторонність, розсудливість, обґрунтованість, пропорційність);

– залежно від правової природи відносин: принципи загального юрисдикційного процесу (об'єктивність істини, презумпція невинуватості, стадійність); б) принципи адміністративно-юрисдикційного процесу (публічність, усність та безпосередність, диспозитивність, національна мова провадження);

– залежно від специфіки провадження в справах про адміністративні правопорушення: загальні й спеціальні принципи провадження в справах про адміністративні правопорушення (простота та економічність процесу, оперативність) [8, с. 50].

Оскільки окремо принципи провадження по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень не досліджувались, а виконання таких постанов розглядалося переважно в рамках провадження по справах про адміністративні правопорушення, то метою даної статті є визначення того, які із принципів провадження по справах про адміністративні правопорушення притаманні і провадженню по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень, а які є специфічними тільки для останнього.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, слід звернути увагу на один із базових принципів для усіх без винятку юрисдикційних проваджень, а саме – принцип об'єктивності істини. Як зазначає О.В. Кузьменко, принцип об'єктивної істини проявляється у вимозі правильно і повно відображати фактичні обставини справи у відповідних на те процесуальних документах, і рішення по адміністративній справі має базуватись лише на фактах реально існуючої дійсності. Такі вимоги мають бути побудовані ще й з урахуванням такої філософської категорії, як пізнання, відповідно до якої об'єктивна реальність існує незалежно від суб'єкта і вважається істиною у разі адекватного відбиття справжніх обставин справи в свідомості суб'єкта [5, с. 399].

Але у провадженні по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень уповноважений суб'єкт працює з уже прийнятим юридичним

документом, який набув чинності. Йому немає потреби оцінювати зміст цього документа із позицій його відповідності чи невідповідності об'єктивній реальності. Цей документ для нього є юридичним фактом, з приводу якого у нього виникають певні обов'язки щодо практичного виконання зазначеного адміністративного стягнення. Очевидно, що принцип об'єктивності істини має реалізовуватись там, де уповноважений суб'єкт має справу із необхідністю здійснення юридичної кваліфікації, тобто співвіднесення фактів об'єктивної реальності із положеннями відповідної норми права. Це дійсно відбувається і під час адміністративного розслідування, і під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, і під час перегляду постанови по справі про адміністративне правопорушення. Проте під час виконання постанови про накладення адміністративного стягнення юридична кваліфікація не здійснюється, відтак підстав для реалізації принципу об'єктивності істини немає.

Наступним важливим для адміністративно-юрисдикційних процесів принципом є принцип диспозитивності. Ідея цього принципу, на думку вчених, полягає в тому, що будь-яка особа, яка є одним із учасників адміністративно-юрисдикційного процесу, має змогу на свій розсуд розпоряджатися своїми правами. Йдеться про те, що особа у провадженні в справах про адміністративні правопорушення має право знайомитись з матеріалами справи, заявляти клопотання, звертатись до послуг перекладача, а також, у передбачених законом випадках, оскаржити постанову по справі [5, с. 400].

Але у провадженні по виконанню постанов про накладення адміністративного стягнення особа, до якої відповідне стягнення застосовано, жодними процесуальними правами не наділяється. Натомість, у неї є багато обов'язків, які мають бути безумовно виконаними.

Щоправда можна згадати право на оскарження неправомірних дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень, наприклад, державних виконавців чи посадових осіб кримінально-виконавчої інспекції, вчинених ними під час здійснення виконання постанов про накладення адміністративних стягнень. Але зазначене право є складовою загального адміністративно-правового статусу громадян незалежно від того, учасником яких адміністративно-правових відносин вони є. Відтак вважати його таким, що відноситься до принципу диспозитивності немає підстав.

Таким чином, принцип диспозитивності також не є властивим для провадження по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень.

Принцип рівності, на думку вчених, означає рівність громадян перед законом, а у провадженні в справах про адміністративні правопорушення – перед законом та органом, що розглядає справу. Цей принцип закріплений у частині 2 статті 24 Конституції України. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними

або іншими ознаками. Особливого значення у провадженні в справах про адміністративні правопорушення вказаний принцип набуває в процесі реалізації громадянами свого правового статусу в адміністративній сфері, оскільки будь-який суб'єкт адміністративно-правових відносин має визнаватися рівним і йому має бути забезпечена реальна можливість справжньої реалізації рівності. Це проявляється в тому, що під час розгляду справи про адміністративне правопорушення по відношенню до людини й громадянина застосовуються однакові для всіх нормативно-правові акти (матеріальні норми й адміністративно-процесуальні правила). Для жодної особи не створюються сприятливі або позитивні умови в ході розгляду справ про адміністративні правопорушення. Тому на людину, громадянина, посадову особу, незалежно від її службового статусу, діють в рівній мірі норми закону незалежно від майнового стану, статі, роду, характеру занять тощо [5, с. 398].

Але, якщо у провадженні по справах про адміністративні правопорушення є певні моменти, які дають можливість уповноваженим суб'єктам враховувати різні аспекти, наприклад, альтернативність адміністративних стягнень або верхню та нижню межу їх розміру чи тривалості, то у провадженні по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень таких моментів немає. Закон не передбачає будь-якого вільного розсуду уповноважених осіб у таких провадженнях.

Серед спеціальних принципів провадження по справах про адміністративні правопорушення М.В. Ктиторов виділяє принцип оперативності та принцип простоти та економічності провадження.

Принцип оперативності, на його думку, відображає вимоги, пов'язані зі швидким реагуванням на скоєне правопорушення та своєчасне застосування заходів адміністративного примусу до винних осіб. Це виявляється у встановленні стислих, невеликих строків вчинення відповідних процесуальних дій. Сучасне законодавство встановлює точні строки, протягом яких має бути здійснено провадження у тій чи іншій адміністративній справі [8, с. 49].

На відміну від провадження по справах про адміністративні правопорушення до провадження по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень не можна застосовувати принцип оперативності, оскільки тривалість провадження по виконанню більшості адміністративних стягнень обумовлюється в основному характеристиками накладеного виконуваного адміністративного стягнення. І цю тривалість не можна а ні збільшити, а ні зменшити.

Принцип простоти та економічності провадження полягає в простоті процедури адміністративного дізнання і розгляду справи про адміністративне правопорушення в достатньо обмеженому колі учасників процесу та характеризується простотою реалізації стягнень. Так, залежно від ступеня складності справи існує прискорене провадження, суть якого полягає в накладенні адміністративного стягнення на місці правопорушення. Спеціальний принцип еконо-

мічності провадження в справах про адміністративні правопорушення зводиться не тільки до скорочення бюджетних коштів, відведених для розгляду справи, а й до раціонального підходу щодо кількості процесуальних дій для вирішення завдань провадження, що визначаються певними витратами для їх проведення [8, с. 49–50].

Що стосується принципу простоти, то категорія «простота» є відносною, і простота провадження по справах про адміністративні правопорушення визначається у порівнянні з іншими видами деліктних процесів, зокрема у порівнянні із процесом кримінальним. У даному випадку, дійсно, провадження по справах про адміністративні правопорушення є простішими, ніж провадження по справах про кримінальні правопорушення на підставі Кримінально-процесуального кодексу України. Така простота обумовлюється, на нашу думку, тим, що на відміну від злочинів, для адміністративних правопорушень значно легше встановлювати об'єктивну істину у відповідній справі. Адміністративні правопорушення здебільшого є очевидними, тобто вони фіксуються майже завжди під час їх вчинення і, до того ж, завжди є відомими особи, як їх вчинили. Відтак суттєво полегшується процедура доказування у відповідних справах.

У той самий час більшість адміністративних стягнень має такий самий зміст, як і кримінальні покарання. Це стосується штрафів, громадських та вправних робіт, арешту тощо. До того ж, виконується більшість кримінальних покарань та адміністративних стягнень одними і тими самими органами. Відтак не можна казати про простоту, як принцип провадження по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень. Те саме можна сказати й про принцип економічності.

Необхідно також звернути увагу й на окремі принципи, які відносяться до загальних принципів права, але часто включаються до переліку принципів провадження по справах про адміністративні правопорушення. Перш за все, мова йде про принцип верховенства права.

На нашу думку, принцип верховенства права не є принципом адміністративного процесу, але є принципом адміністративного права. Так, В.Б. Авер'янов зауважував: «Виходячи із сучасного досвіду функціонування демократичних країн світу, вирішальним і базовим серед принципів адміністративного права слід визнати принцип верховенства права. Принцип верховенства права для потреб адміністративно-правового регулювання слід доктринально тлумачити як об'єднання вимог, що забезпечують: по-перше, підпорядкування діяльності всіх без винятку державних інститутів потребам реалізації й захисту прав людини; по-друге, пріоритетність цих прав перед усіма іншими цінностями демократичної, соціальної, правової держави» [9, с. 128].

Очевидно, що принцип верховенства права реалізується, в першу чергу, законодавцем при створенні відповідних законів. Іншими словами, принцип верховенства має бути дотриманий при створенні за-

конодавства про адміністративну відповідальність, а не у діяльності щодо її реалізації. Відтак можна стверджувати, що і для провадження по справах про адміністративні правопорушення, і для провадження по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень принцип верховенства права не властивий.

Інша справа – принцип законності. Ще з радянських часів сформувалася позиція щодо того, що законність полягає в точному та неухильному виконанні законів та інших підзаконних актів усіма учасниками (суб'єктами) правовідносин [10].

Аналогічне розуміння законності панує й серед сучасних дослідників. Так, Д.М. Бахрах пропонує розуміти законність, як неухильне виконання законів та відповідних їм інших нормативних актів органами держави, посадовими особами, громадянами та громадськими організаціями [11, с. 157]. На думку І.П. Голосніченка, законність у провадженнях адміністративного-юрисдикційного характеру полягає у тому, що адміністративний процес є діяльністю юрисдикційною і здійснюється на основі спеціальних адміністративно-процесуальних норм [12, с. 45–46].

Відносно провадження у справах про адміністративні правопорушення та провадження по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень цей принцип має відображення у статті 7 КУпАП, відповідно до якої ніхто не може бути підданий заходу впливу в зв'язку з адміністративним правопорушенням інакше як на підставах і в порядку, встановлених законом. Провадження у справах про адміністративні правопорушення здійснюється на основі суворого додержання законності і застосування уповноваженими на те органами і посадовими особами заходів адміністративного впливу провадиться в межах їх компетенції, у точній відповідності з законом.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що принцип законності повною мірою притаманний і провадженню в справах про адміністративні правопорушення, і провадженню по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень.

Ще одним принципом, який властивий і провадженню в справах про адміністративні правопорушення, і провадженню по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень, є принцип гуманності. Слід зазначити, що часто цей принцип називають принципом гуманізму, що, на нашу думку, не зовсім коректно. Слово «гуманізм» означає світогляд, оснований на ставленні людини як до найвищої цінності, на захисті права особистості на свободу, щастя, всебічний розвиток і вияв своїх здібностей [13, с. 220]. Відтак гуманізм як принцип слід відносити до, скоріше, принципів права, а у сфері правової діяльності можна говорити про принцип гуманності, який полягає у вимозі забезпечення поваги до особистості під час здійснення різних видів державної діяльності, в тому числі й тієї, яка здійснюється в рамках адміністративно-деліктного процесу.

Для провадження по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень цей принцип є

найбільш актуальним при виконанні постанов про накладення адміністративних стягнень у вигляді адміністративного арешту [14, с. 35–37].

Окремо варто зупинитися на принципі публічності, який часто ототожнюється з принципом офіційності, під яким розуміється здійснення процесу владно, від імені влади чи держави [5, с. 399].

Термін «офіційний» походить від латинського слова *officialis* – посадовий. Як зазначається у тлумачних словниках, офіційний – це урядовий чи посадовий; який запроваджується, керується урядом, відповідною установою, службовою особою; такий, що представляє уряд, виражає позицію урядових установ тощо. Другим значенням цього слова є те, що здійснюється з дотриманням усіх правил, формальностей [15, с. 618].

Відтак можна стверджувати, що всі державні органи чи їх посадові особи, якщо вони діють у межах своїх повноважень та ще й у спосіб, визначений у законі, діють офіційно. Але це означає, що просто реалізується принцип законності. Тобто, окреме виділення принципу офіційності, на нашу думку, є зайвим, якщо реалізується принцип законності.

Ще два принципи провадження по справах про адміністративні правопорушення можуть бути властивими провадженню по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень тільки частково. Це принципи усності та безпосередності. Як зауважує О.В. Кузьменко, ці принципи тісно пов'язані між собою і є загальними для всього процесу загалом. Під принципом усності розуміється особисте озвучення всіма учасниками процесу своїх міркувань щодо процедурних питань по суті справи. Об'єктивне вираження дій в усній формі забезпечує можливість кращого сприйняття процесуальних дій, які здійснюються учасниками адміністративного провадження, і розкриття їх змісту. Наприклад, для здійснення такої процесуальної дії, як стягнення штрафу на місці скоєння правопорушення (ст. 258 КУпАП), передбачена усна форма. Під принципом безпосередності розуміється самостійність сприйняття та оцінки правозастосовцем первісних доказів у справі. Цей принцип вимагає, щоб між органом, який здійснює провадження в адміністративній справі, та іншою стороною, яка бере участь у з'ясуванні обставин справи, було якомога менше посередніх елементів, що впливають на внутрішнє переконання тих, хто приймає рішення. Таким чином, принцип безпосередності полягає в об'єктивному вираженні процесуальних дій, насамперед, безпосередньому сприйнятті компетентним суб'єктом процесуальних дій, що здійснюються учасниками адміністративного провадження [5, с. 399–400].

Що стосується принципу усності, то його прояви можна знайти у провадженнях по виконанню постанов про накладення таких адміністративних стягнень, як адміністративний арешт, попередження, громадські роботи. Натомість усність, як така, відсутня у провадженнях по виконанню постанов про накладення таких адміністративних стягнень, як виправні роботи чи оплатне вилучення чи конфіскація.

Принцип безпосередності, у свою чергу, не властивий провадженням по виконанню постанов про накладення таких адміністративних стягнень, як громадські роботи, виправні роботи, оплатне вилучення, конфіскація. У всіх цих випадках до виконання залучається сторонній суб'єкт, як то адміністрація підприємства, на якому працює правопорушник, державний виконавець, орган місцевого самоврядування, який визначає об'єкти громадських робіт тощо. В той самий час цей принцип реалізується при виконанні постанов про накладення адміністративних стягнень у вигляді штрафу, адміністративного арешту чи позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину, оскільки вони виконуються тими самими суб'єктами, які прийняли рішення про накладення адміністративного стягнення.

І, нарешті, слід звернути увагу на принцип, який не властивий провадженню по справах про адміністративні правопорушення, але властивий провадженням по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень. Цей принцип умовно можна назвати «принцип безумовного виконання адміністративного стягнення».

Сутність принципу безумовного виконання полягає у забезпеченні безумовного і неухильного виконання адміністративного стягнення, накладеного на правопорушника. Власне цей принцип є ключовим для досліджуваного виду адміністративного провадження, оскільки саме він відображає результативність та ефективність адміністративної відповідальності і досягнення її цілей.

Реалізується цей принцип по-різному для різних адміністративних стягнень. Так, наприклад, виконання постанови про накладення адміністративного стягнення у вигляді штрафу за відсутності добровільного виконання забезпечується примусовим стягненням штрафу за допомогою державного виконавця. При цьому примусове стягнення може бути звернено або на доходи правопорушника, або на його майно.

Виконання постанов про накладення адміністративного стягнення у вигляді позбавлення спеціального права забезпечується тимчасовим вилученням посвідчення водія на стадії адміністративного розслідування в межах провадження по справах про адміністративні правопорушення або примусовим вилученням відповідного документа на стадії безпосереднього виконання. Так само забезпечується виконання постанов про накладення адміністративного стягнення у вигляді оплатного вилучення чи конфіскації, коли предмет, що є знаряддям або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, вилучається на стадії адміністративного розслідування, використовується як речовий доказ у провадженні по справі про адміністративне правопорушення, а потім реалізується в межах провадження по виконанню постанов про накладення адміністративного стягнення.

Крім того, важливим проявом зазначеного принципу є передбачені КУпАП можливості заміни адміністративних стягнень у випадках, коли накладене адмі-

ністративне стягнення не може бути виконаним з тих чи інших причин. Так, КУпАП передбачає можливість заміни громадських та виправних робіт на штраф, а також громадських робіт на адміністративний арешт.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок про те, що із принципів, властивих провадженню по справах про адміністративні правопорушення, провадженню по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень повністю

властиві лише принцип законності та частково принципи усності та безпосередності. Натомість тільки останньому провадженню властивий принцип безумовного виконання адміністративного стягнення.

У зв'язку з цим перспективним напрямком подальших досліджень є визначення умов реалізації принципів провадження по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень та гарантій їх реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Большой словарь иностранных слов / [Сост.: А.Ю. Москвин]. – М. : Центрполиграф, 2005. – 816 с. (с. 538).
2. Демин В.Н. Принцип как форма научного познания / В.Н. Демин. – М. : Юридическая литература, 1976 – 354 с. (с. 12).
3. Теория юридического процесса / [Горшенёв В.М., Крупин В.Г., Мельников Ю.И. и др.]; под. ред. В.М. Горшенёва. – Х. : Вища школа, 1985.– 191 с. (с. 154).
4. Фатхутдінова О.В. Принципи юридичного процесу / О.В. Фатхутдінова // Держава і право: зб. наукових праць. – Київ : «Юридична книга». – 2000. – Вип. 5. – С. 18–22. – (Серія «Юридичні та політичні науки», с. 19).
5. Курс адміністративного права України: підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух, В.Д. Сущенко [та ін.] / за ред. В.В. Коваленко. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 808 с. (с. 318).
6. Адміністративне право: підручник / Ю.П. Битяк (кер. авт. кол.), В.М. Гарашук, В.В. Богуцький та ін.; за ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гарашука, В.В. Зуй. – Х. : Право, 2010. – 624 с. (с. 216).
7. Миколенко А.И. Административный процесс и административная ответственность в Украине. Учебное пособие. – Х.: «Одиссей». – 272 с. (С. 140–141).
8. Ктиторов М.О. Принципи провадження в справах про адміністративні правопорушення та їх реалізація в діяльності ОВС : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / М.О. Ктиторов – К., 2009. – 207 с. (с.50).
9. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К. : Наукова думка. – 2007. – 587 с. (с.128).
10. Строгович М.С. Основные вопросы советской социалистической законности / М.С. Строгович. – М. : Наука, 1966. – 252 с.
11. Бахрах Д.Н. Административное право : учебник. Общая часть / Д.Н. Бахрах. – М. : Изд-во БЕК, 1993. – 724 с. (с. 157).
12. Голосніченко І.П. Адміністративний процес : навчальний посібник / І.П. Голосніченко, М.Ф. Стахурський. – К. : ГАН, 2003. – 256 с. (С. 45–46).
13. Сучасний тлумачний словник української мови : 65 000 слів / За заг. ред. В.В. Дубчинського. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2006. – 1008 с. (с. 220).
14. Червякова О.Б. Актуальні питання забезпечення прав громадян, підданих адміністративному арешту. – Право України. – 2006. – № 2. – С. 35–37.
15. Сучасний тлумачний словник української мови : 65 000 слів / За заг. ред. В.В. Дубчинського. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2006. – 1008 с. (с. 618).